

Елена ЦУКЕСКА

УДК: 821.124-22:811.124'373.614

LICET, LICET, LICENTIA

Крайка содржина

Во класичниот латински именката *licentia* ѝ има значењата „слобода, дозвола, самоволие“, а глаголот *licet* значи „дозволено е, слободно е, може“. Предмет на анализа на овој труд се даваат најстари книжевни примери од именката *licentia* кои се среќаваат кај комедиографот Плаут. Анализата покажува дека значењето на именката *licentia* во истрата со зборови во шесттата сцена од четвртиот чин на комедијата „Јаже“ е сосема различно од типичното значење на оваа именка во класичниот латински. Доколку не се работи само за пренесување на значењето „може“ од глаголот на именката, тогаш можеби преку оваа игра со зборови Плаут сведочи за еден поархаичен стадиум во семантичкиот развој на именката *licentia*, односно за етимолошката поврзаност на глаголот *licet*, „дозволено е, слободно е, може“, и *liceo*, „на продажба сум, вредам, имам цена“.

Клучни зборови: LICET, LICENTIA, ПЛАУТ, ИГРИ СО ЗБОРОВИ

Слободата со која римскиот комедиограф Плаут си поигрува со зборовите и со нивните значења има многу лица и многу облици. Во оваа прилика тоа ќе го илустрираме со еден пример од комедијата *Rudens*, „Јаже“, каде што предмет на игра е токму именката *licentia*, „слобода“ и глаголот *licet*, „дозволено е, слободно е, може“.

Во шестата сцена од четвртиот чин на комедијата „Јаже“ разговараат Даемон, татко на девојката Палаестра и Трахалион, роб на момчето Плесидип, кому Даемон сака да му ја даде својата ќерка за жена. Во разговорот постојано се повторува глаголот *licet*. Најпрвин Даемон му дава заповеди на Трахалион, а Трахалион му одобрува и се согласува постојано повторувајќи *licet*, во смисла „може, во ред“. А потоа Трахалион му ги поставува своите барања на Даемон, па сега тој се согласува и постојано повторува *licet*. Но на крајот од сцената не може да се воздржи и ѝ се обраќа на публиката со експлозивен коментар, сп. Pl.*Rud.*1224-1226:

... Da. **licet**.

Hercules istum infelicit cum sua **licentia**!
ita meas replevit auris quidquid memorabam '**licet**'.

„Даем. **Може**.

О, да даде Херкул да снеможе и тој и неговото **можење**.
Ушиве ми ги дупна со тоа, сè што спомнав „**може**“, „**може**“.

Именката *licentia*, за нас позната преку латинизмот *лиценца*, „дозвола, одобрение, овластување“, во значењето „слобода“ се среќава кај различни книжевни автори во класичниот латински јазик. Во позитивна смисла тоа е „дозвола, допуст, одобрение“ слобода што произлегува од почитувањето на општествените и правните норми. Во негативна смисла тоа е „самоволие, разуданост, неумереност“, слобода што произлегува од пречекорувањето на општествените и правните норми (види *OLD* 1028). И едното и другото значење се надоврзуваат на значењето на глаголот *licet*, „дозволено е, допуштено е, слободно е, може“, од кој е изведена оваа именка, сп. кај Кикерон: *licere id dicimus, quod legibus, quod more maiorum institutisque conceditur. Neque enim quod quisque potest, id ei licet.* (Cic. *Phil.*13.6.14), „**дозволено е**, велиме, она, што е допуштено со законите, она што е допуштено со обичаите и одредбите на предците. А не, на секој што му се може, тоа да му биде **допуштено**.“ и *ut enim pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam, quae ab honestatis actionibus non sit aliena* (Cic. *Off.*1.29.103), „како што на децата не им даваме секаква **слобода** за играње, туку само таква, што не е отуѓена од чесното однесување...“¹, сп. и кај Корнелиј Непот *multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia crudelitateque erga nobiles ...* (Nep. *Alc.*4.4), „... размислувајќи многу за неумереното **самоволие** на своите граѓани и суровоста кон благородниците...“.

Што се однесува до ранолатинскиот, најстарите два примера од именката *licentia*, всушност, ги имаме кај Плаут. Значењето „слобода, дозвола“ и „дозволено е“ е потврдено во комедијата *Trinummus*, „Тригрошец“, сп. Pl.*Trin.*1032-1035:

Nam nunc mores nihili faciunt quod **licet**, nisi quod **lubet**:
ambitio iam more sanctast, liberast a legibus;
scuta iacere fugereque hostis more habent **licentiam**:
petere honorem pro flagitio more fit.

„Денес е вообичаено да не се грижиш дал' е **дозволено**, ако е пожелно:
стремежот веќе ги има благословот на обичаите и слободата на законите;
Штитот да го фрлиш и од непријателот да бегаш **дозвола** ти даваат обичаите:
Почести да бркаш заради бесчестие стана обичај.“

Овој пример добро го илустрира амбивалентниот карактер на поимот *слобода* и неговата поврзаност со амбивалентниот карактер на она што е обичај и вообичаено.

Значењето, пак, на именката *licentia* во цитираниот пример од комедијата „Јаже“, очигледно, е поинакво. Плаут тука прави една игра со значењата на зборовите и на именката *licentia* го пренесува значењето „може, договорено, важи“ од глаголот *licet*, односно значењето „постојано повторувам *licet*“. Глаголската форма *infelicet*, слично, не значи буквално „унесреќува, прави некого несреќен“, туку „прави да престане да повторува *licet*“. (Fontaine, 2010 : 6, 172 и 182).

¹ Сп. го преводот на македонски „Како што на детето не му дозволуваме да се впшти во секоја игра, туку само во онаа којашто не отстапува од однесувањето коешто е во склад со чесноста...“ (Кикерон, *За должностите* (превод од латински на македонски Светлана Кочовска), Скопје 2005.

Но, дали е ова сè или, сепак, преку оваа игра со зборови можеме да откриеме и нешто повеќе за семантичкиот развој на именката *licentia* и глаголот *licet*?

Именката *licentia* е изведена од партиципската основа *licent-* на глаголот *licet*.² Се смета дека овој глагол е семантички споредлив со глаголите *liceo*, „на продажба сум, вредам, имам цена“, и *liceor*, „предлагам цена, се наддавам“, и дека е изведен од истата глаголска основа **lik-ē-*, од која се изведени и овие глаголи, а чие првобитно значење било „на понуда е, достапно е, вреди, чини“ (Nussbaum, 1994 : 162 и понатаму, *EDL* 340). Нема паралели во другите индоевропски јазици (*EDL* 340).³

Семантичката игра на Плаут можеби не е само во тоа што кај именката *licentia* го имплицира значењето „кажувам постојано *licet*“, туку и во тоа што на глаголот *licet* го пренесува значењето што го има глаголот *liceo*, „на продажба сум, вредам, имам цена“. Семантичката врска помеѓу глаголот што се употребува за да се искаже согласност во најопшта смисла „важи (има важност, вреди), договорено е“ и глаголот што се употребува за да се искаже дека нештото што се нуди за продажба има определена вредност (важност) е разбирлива. Глаголот *liceo* се среќава и кај Плаут, сп. *Pl. Men.* 1158-1159:

venibunt servi, supellex, fundi, aedes, omnia.
venibunt quiqui **licebunt**, praesenti pecunia.

Робови, предмети, мебел, имот, згради, сè ќе се продава.
Колку што ќе **вреди**, за толку ќе биде продадено, за пари во готово.

А контекстот на шестата сцена од четвртиот чин на „Јаже“ дозволува *licet* да се разбере и како форма од *liceo*, зашто разговорот помеѓу Трахалион и Даемон, всушност, е преговарање. Трахалион се согласува да ги исполни заповедите на Даемон, но во исто време и му кажува дека тоа има своја цена. Во еден момент, разговорот и навистина добива пресврт, кога Трахалион му вели на Даемон: „Ама, знаеш што сакам од тебе јас?“, па сега започнува тој да ги поставува своите услови, а Даемон да се согласува и одобрува, сп. *Pl.Rud.*1216-1217:

Daem. Omnia **licet**? Trach. **Licet**. sed scin quid est quod te volo?
quod promisisti ut memineris, hodie ut liber sim. Daem. **Licet**.

Даем. Сè ли **може**? *Трах.* **Може**. Ама, знаеш што сакам од тебе јас?
Што си ми ветил, да се сетиш, дека од денес сум слободен. *Даем.* **Може**.

Во тој случај, пренесеното значење на именката *licentia* ќе биде поврзано и со глаголот *liceo*, а Даемон со својот коментар на крајот од сцената практично укажува на

² Изведувањето апстрактни именки од основата на активниот партицип на презентот е продуктивно во латинскиот јазик, сп. *praesent-ia*, „сегашност“ (од *praesens*, „присутен“, *praesum*, „присутен сум“); *sapient-ia*, „мудрост, знаење“ (од *sapiens*, „мудар, умен, мудрец“, *sapio*, „чувствувам, знам“). Види, Leumann, 1977 : 291.

³ Споредбата со латв. *likstu, līku, līkt*, „се договара“ (*IEW* : 669) не е сосема извесна, види Nussbaum, 1994 : 187.

расположливоста (податливоста) на робот Трахалион, односно на неговата важност, вредност. Ако е така, стиховите 1224-1226 би можеле да ги преведеме и на следниов начин:

... Da. **licet**.

Hercules istum infelicet cum sua **licentia**!
ita meas replevit auris quidquid memorabam '**licet**'.

„Даем. **Важи**.

О, да даде Херкул да не важи и тој и **важноста** негова!

Ушиве ми ги дупна со тоа, сè што спомнав „**важи**“, „**важи**“.

Ако е прифатливо ваквото толкување на овие стихови, тогаш во нив имаме важно сведоштво за тоа дека семантичката и етимолошката поврзаност на глаголите *licet* и *liceo* во времето на Плаут се чувствувала во поголема мера, а именката *licentia* можеби имала и едно поконкретно значење, поврзано со глаголот *liceo*.

Литература

Изворни и преводни изданија

- T. Macci Plauti Comoediae, Tomus I, ed. W.M. Lindsay, Oxonii, 1988 (репринт на изданието од 1904).
- T. Macci Plauti Comoediae, Tomus II, ed. W.M. Lindsay, Oxonii, 1990 (репринт на изданието од 1905).
- Plautus, III, ed. T. E. Page et al., with an English translation by Paul Nixon, London - Cambridge, Massachusetts, 1963.
- Plautus' comedies = *Plautus's comedies Amphitryon, Epidicus and Rudens*. London: 1694.

Друга литература

- DELG = P. Chantraine, *Dictionnaire étimologique de la langue grecque*, I-IV₂, Paris 1968-1980.
- Duckworth, 1994 : Duckworth, G.E., *The Nature of Roman Comedy: a study in popular entertainment* (with a foreword and bibliographical appendix by Hunter, R.), sec.ed., University of Oklahoma Press, Norman.
- EDL = M. de Vaan, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden-Boston 2008.
- Fontaine, 2010 : Fontaine, M., *Funny words in Plautine Comedy*, Oxford.
- Fraenkel, 2007 : Fraenkel, E., *Plautine Elements in Plautus*. Oxford: University Press.
- IEW = J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I-II, Bern - München, 1959 - 1965.
- Leumann, 1977 : Leumann, M., *Lateinische Laut- und Formenlehre*, München.
- Meiser, 2006 : Meiser, G., *Historische Laut- und Formenlehre der lateinischen Sprache*, 2 Aufl., Darmstadt.
- Mendelsohn, 1907 : Mendelsohn, Ch. J., *Studies in the Word-Play in Plautus*, Philadelphia.
- Nussbaum, 1994 : Nussbaum, A. "Five Latin Verbs from a Root *leik-", *Harvard Studies in Classical Philology* 96, pp. 161-191.
- OLD = A. Souter et al., *Oxford Latin Dictionary*, Oxford 1968.
- Westaway 1917 : Westaway, K. M., *Original Element in Plautus*. Cambridge: University Press 1917.

Elena DŽUKESKA

LICET, LICET, LICENTIA

Summary

In Classical Latin the noun licentia means "freedom, permit, immoderate behaviour" and the verb licet means "it is permitted, one may, it is all right". Subject of analysis in this work are the two oldest literary examples of the noun licentia found in the works of the Roman playwright Plautus. The analysis shows that the meaning of the noun licentia used in a wordplay in the sixth scene of the fourth act of the comedy "Fisherman's Rope" is completely different from the typical meaning of this noun in Classical Latin. Unless this is just a case of transferring the meaning "one may" from the verb to the noun, than perhaps Plautus in this wordplay testifies of an older stage in the semantical development of the noun licentia i.e. of the etymological relationship between the verbs licet, "it is permitted, one may, it is all right" and liceo, "to fetch".

***Keywords:* LICET, LICENTIA, PLAUTUS, WORDPLAY**